

СПІЛКУВАННЯ: ВИДИ, ФУНКЦІЇ, ЗАСОБИ

У статті розкриваються поняття про спілкування, його різновиди, функції (основні і додаткові) та засоби професійно-педагогічного спілкування.

The article focuses on some notions of the intercourse, its varieties, functions (basic and supplementary) and methods of professional pedagogic communication.

Людина – творець. А будь-яка діяльність потребує об'єднання зусиль чи то однієї особи, частіше групи людей, колективу, народу, суспільства. На етапі швидкісного поширення інформації, необхідності розв'язання глобальних проблем, бурхливих соціальних змін, різнопланових контактів між людьми все актуальнішим стає культура спілкування. Підсилюють цю потребу такі чинники, як значна суспільна роз'єднаність, в певній мірі – втрата сили Слова, трансформація тонких структур душі. Є цьому об'єктивні причини. Так, транспорт послабив ноги, спину людини, знаряддя праці, зброя – руки її, винахід письма, телефону, радіо, комп'ютера, Інтернету негативно вплинув на розвиток голосових зв'язок. Можливо, дійсно, формується поствербальна цивілізація? То тим більше доречно орієнтуватися у видах спілкування і перш за все людям, для котрих це становить професійний інтерес (педагоги, керівники, лікарі, журналісти, політологи і ін.).

Мета статті – підкреслити роль та специфіку спілкування, на сучасному етапі, прокоментувати його види та функції.

Комунікація (лат. – роблю спільним, зв'язую, спілкуюсь) – це смисловий аспект соціальної взаємодії, основна функція якої – досягнення соціальної спільності при збереженні індивідуальності. В актах комунікації реалізуються такі функції, як: а) управлінська; б) інформативна; в) емотивна (передача почуттів) і г) фатична (установка контактів). Перша з них генетично і структурно системоутворююча. Відповідно до цих функцій вичленовуються повідомлення: спонукальні, інформативні, експресивні, фатичні. Виділяються комунікації і за іншими критеріями: а) за типом стосунків між учасниками спілкування (міжособистісні, публічні, масові); б) за засобами (мовленнєві, екстра- і паралінгвістичні – жести, міміка, тональність); в) за предметно-знаковою системою організації простору і часу (продукти виробництва, образотворче мистецтво і ін.). При розробці проблем комунікації варто враховувати комунікативні бар'єри – психологічні перепони (упередження, відмінності – соціальні, політичні, моральні, професійні; між джерелом інформації і її адресатом і т. ін.).

Спілкування – це складний, багатогранний процес установалення і розвиток контактів між людьми, зумовлений потребами сумісної діяльності, що включає обмін інформацією, вироблення єдиних стратегій взаємодії та сприйняття і розуміння іншої людини. Тобто існує три аспекти спілкування – комунікативний, інтерактивний і перцептивний. Комунікативному властива персоналізація (представленість себе в іншому: розуміння мови, ситуації). Інтерактивність передбачає вибудову загальної стратегії взаємодії, типами якої є кооперація (згода) і конкуренція (конфліктність). Перцептивний аспект спілкування допомагає сформувати образ іншої людини (її психічні особливості, специфіка поведінки). Важливо всі сторони спілкування сприймати і реалізувати інтегровано. Це суттєва умова оптимізації людських стосунків і спільних дій. Тому розвиток навичок, здібностей мистецтва спілкування – одне із провідних завдань соціальної психології і педагогіки, філософії, соціології, фізіології, інформатики і ін. Значне місце спілкування посідає в педагогічній діяльності (з учнями, батьками, колегами, керівниками, громадськими організаціями).

Складність процесу спілкування породжує різні його види: вербальне, невербальне, інтерактивне і перцептивне.

Вербальне – передача інформації засобами мови, але не односпрямована, а активний обмін нею.

Невербальне спілкування здійснюється шляхом кінесики (жести, міміка), проксемики (місце і час спілкування), пара- і екстралінгвістики (тональність, тембр, голосність, темп мовлення, паузи). Сюди відноситься візуальне красномовство (очима), такесики (дотику).

В інтерактивності спілкування слід пам'ятати про ефективність кооперацій (індивідуально-колективних, послідовно-колективних), їх погоджені дружні дії та при невмілому керівництві – небезпечність конкуренції, що загрожує затяжними конфліктами, а то й ворожнечею.

Перцептивний різновид спілкування забезпечує адекватне сприйняття іншої людини, її внутрішнього світу, розуміння її стану, справжнього відношення до справи, до партнера.

Основним поки що лишається вербальне спілкування. Його різновиди – це передача інформації від одного до групи людей – ретиальний процес, а від людини до людини – аксиальний.

Ретиальне спілкування передбачає рух інформації в обидва боки (питання, сумніви, інша точка зору тощо). При цьому своє значення має архітектоніка виступу: а) роль перших слів, що мають збудити інтерес, утримати увагу, цим зумовлюється половина успіху (проблемне питання, притча, цитата, книга, фрагмент кінофільму, спогад, щось незвичне і т. ін.); б) належна голосність (говорити краще неголосно, без патетики). Спостереження показують, що лише небагато, наприклад, учителів володіє цією компонентою красномовства, а останні використовують шаблон.

Основну частину також бажано викладати яскраво, логічно, конкретно, з різними оцінками, прикладами, з окресленням тенденцій. Не перевантажувати фактичним матеріалом, адже запам'ятовуються, як правило, 3 – 4 факти. Говорити краще недовго, лагідно, а головне – життєрадісно (за Павловим, без позитивних емоцій кора головного мозку позбавляється головного джерела сили) та з натхненням, щоправда, без надмірної емоційності.

Завжди треба мати на увазі думку про „ефект краю”. Заключення не затягувати, зробити зрозумілі висновки, пов'язавши їх з початком, націлити слухачів на діяльність та висловити впевненість в успіхові. Не завадить тут цитата, поетична строфа чи коротка гуманістична замальовка, подяка.

Аксиальне спілкування хоч і простіше, але також варто враховувати низку рекомендацій: починати з того, що цікавить співбесідника; не говорити довго про одне і те; уникати категоричності; зневажливого помаху рукою, засуджуючого погляду; зі своєю точкою зору знайомити з допомогою запитань; створювати потрібний мікроклімат і т. ін. Відомо, що ніяка бесіда не змінить особистість, але може створити умови для більш глибокого осмислення її власного розвитку.

Самостійне значення має спілкування під час дозвілля. Це спілкування з тим, з ким легко і просто, взаємно цікаво.

Як аксиальне, так і ретиальне спілкування потребує такту, ввічливості, доброзичливості і в обличчі, і в тоні. Все це, за твердженням психологів, закладає у підсвідомості довготривалу цілющу програму, сприяє очищенню, в результаті проникають у душу світлі думки і добродієсні наміри.

Існує немало прийомів розвитку й удосконалення умінь і навичок результативного спілкування. Здебільшого це тренінги (психологічні), комунікативні дискусії, рольові і дидактичні ігри, спеціальні вправи (складання діалогів, публічних виступів, читання за особами, розробка, скажімо, емоційних моделей спілкування, бесіда з цікавими людьми, відступи від теми тощо). Тут доречний і жарт, легенда, прислів'я, фрагменти казки. Розроблена система вправ для тренування мовленнєвого апарату, удосконалення дикції, розвитку інтонаційної бази. Поглиблюють комунікативні, інтерактивні та перцептивні знання і вміння спецкурси і спецсемінари, досвід спілкування інших людей, власна творчість.

У теорії і методиці спілкування ми недостатньо уваги приділяємо спілкуванню з собою. У цілому це зміст самовиховання, що, можливо, починається з самооцінки (критичної). Немало доводиться людині працювати, щоб навчитися володіти собою. Велике значення має самостійна робота кожного, причому в усіх сферах діяльності – самообслуговування, навчання, професійна праця. Елементи саморегуляції закладаються ще з дитинства, у сім'ї. Слід закріплювати це вміння постійно. Доцільно використовувати і самоаналіз, самонавіювання, самопідбадьорювання. Особлива роль у спілкуванні з собою відводиться самоконтролю. Психологи вважають, що змінити в собі можна багато, правда, поступово. Для цього знадобляться навички самокорекції. Помітні результати дає самостимуляція, у тому числі самозаохочення, самопокарання.

Думається, у сучасних умовах стрімких змін у суспільному житті спілкування з собою є найбільш перспективним.

Додаткові функції виконує професійне спілкування. Особливо це проявляється в освітній сфері, де шляхом педагогічної комунікації здійснюється психічний розвиток людини, формування комунікативних навичок, наукового світогляду. Досить чітка класифікація функцій професійно-педагогічного спілкування.

Термінальні функції педагогічної комунікації пов'язані зі стратегічними питаннями (цілі, завдання). До них відносяться навчальна, розвивальна, виховна функції. Інформативна, смислоутворювальна, емоційна, діагностична, спонукальна та психотерапевтична ролі складають групу тактичних функцій. Суттєве значення мають операціональні функції – вимірювання та оцінювання, контактна, методична і управлінська функції, координаційна.

Реалізація конкретних функцій залежить від рівня кваліфікації педагога, для якого важливо орієнтуватися в ситуації спілкування, соціального оточення, знати себе, враховувати особливості співбесідника тощо.

Вчитель має розвивати в собі універсальні якості для успішного професійного спілкування. Це перш за все цілісне ставлення до комунікативної діяльності, доброзичливість і інтелігентність, психологічна підготовленість, контактність і ін.

Розвиваючи комунікативні здібності учнів, слід пам'ятати про такі явища, як гіперкомунікативність (намагання бути в центрі спілкування), що робить людину надокучливою, та гіпокомунікативність (нездатність підтримувати контакти), в результаті чого спілкування припиняється не забезпечивши належних результатів. Має значення також стиль педагогічного спілкування – демократичний, авторитарний чи ліберальний. Відомі й більш детальні класифікації (В.Кан-Калік, А.Маркова, Л.Мітіна і ін.), та нерідко різні його види використовуються інтегровано, залежно від ситуації.

На окрему увагу заслуговують засоби комунікації. У педагогічному спілкуванні переважають вербальні засоби (мова, мовлення). Сучасний етап розвитку суспільства нерідко вимагає знання кількох мов, а щонайменше – володіння високим рівнем культури бодай однієї мови. Культура мовлення допомагає оптимально передати зміст висловлювання і досягти мети спілкування. Структуру культури мовлення вчителя становлять такі ознаки: а) доцільність як відповідність меті, умові спілкування; б) правильність, що забезпечується постійною роботою зі словниками, спеціальною літературою, літературною творчістю і ін.; в) ясність на рівні дикції, темпу, інтонації, тону, вироблення чого зумовлено мовленнєвою практикою; г) стислість, тобто говорити по суті; г) виразність, чому сприяє читання художньої літератури, вивчення творів напам'ять, відвідування театру, тренувальні вправи; д) тривалість в залежності від цілої низки чинників і ін.

Позитивно впливають на культуру мовлення педагога його організаторські здібності, інформативні, перцептивні та стимулюючі вміння.

Має значення і техніка мовлення. Особлива роль відводиться мовленнєвому етикету наставника. Стиль творчої навчально-виховної обстановки передбачає раціональне, динамічне, емоційно стримане мовлення. На основі людського спілкування стандартизовано окремі його ситуації, в яких особливо важливо дотримуватись усталеного порядку мовленнєвої поведінки. Це привітання, подяка, прохання, звертання, порада, знайомство,

прощання, вибачення, пропозиція тощо. Вироблено цілі синонімічні ряди (“До побачення”, “До зустрічі”, “На все добре”, “Всього найкращого”, “Будьте здорові”, “Прощайте”, “Добраніч” і ін.), варіанти яких використовуються ситуативно.

Мовленнєвий етикет виражає модальність висловлювання, створює позитивну атмосферу, стимулює активне, бажане, плідне спілкування.

Перспективним є розробка психолого-педагогічних засад комп’ютерних засобів комунікації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волкова Н.П. Педагогічні комунікації: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2002.
2. Дорошенко С.І. Основи культури і техніки усного мовлення. – Харків: “ОВС”, 2002.
3. Кан-Калик В.А. Грамматика общения. – М.: Роспедагенство, 1995.
4. Морозов В.П. Психологический портрет человека по универсальным особенностям его речи // Психол. журнал. – 2001. – Т.22.- №6.
5. Поченцов Г.Г. Теория коммуникации. – М.: “Реал-бух”; К.: “Ваклер”, 2001.

УДК 378

Л.Л. Хоружа

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТІСНО СПРЯМОВАНОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено формуванню професійної етики майбутніх учителів початкових класів у контексті компетентісно спрямованої освіти.

The article is devoted to forming of professional ethics of future primary school teachers in the context of competent oriented education.

Реалізація компетентісного підходу, як одного з головних напрямів розвитку сучасної освіти, в першу чергу, стосується системи професійної підготовки вчителя. Вона переорієнтується не тільки на європейські стандарти, а й змінюється відповідно до процесів гуманізації та демократизації, вимог щодо ефективності та якості професійно-педагогічної діяльності, які визначаються готовністю вчителя до виконання в школі не стільки освітньо-інформаційної, оскільки культурологічної, соціально-психологічної, розвивальної, дослідницької функцій, що забезпечують моральний і духовний розвиток учнів. Сьогодні педагогу необхідно створити реальні умови для втілення ідей гуманістичної педагогіки у практику педагогічної дії, звільнити школи від формалізму, стереотипів, авторитарного підходу до дитини.

Вирішення сукупності цих завдань потребує компетентних педагогічних дій і рішень. Серед ключових компетентностей, якими повинен оволодіти майбутній педагог, найважливішою є загальнокультурна. Основу ж її формування утворює етика – регулятор поведінки особистості.

У зв’язку з цим, етична компетентність вчителя набуває сьогодні пріоритетного значення. Вона виступає показником і одночасно результатом професійно-особистісної готовності вчителя до роботи в школі, тому що виконання будь-якого педагогічного завдання має моральний зміст. Етична компетентність вчителя *репрезентує головні регуляції його дій, що закріплюються у звичках, традиціях, принципах життя і професійній діяльності, психічних станах, діях, вчинках і якостях педагога, забезпечує вибір ним свідомої етичної поведінки згідно професійно-педагогічних норм.*

Прикладом етичної компетентності можуть бути такі здатності вчителя: